

O'ZBEKISTONDA LOGISTIK TIZIM DOIRASIDA OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARNI QAYTA ISHLASH VA QADOQLASH SOHASIDAGI KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISH VA JAHON STANDARTIGA MOS KELADIGAN DASTURLARNI ISHLAB CHIQUISH HAMDA JORIY ETISH USULLARI

A.D.Xamidov,
talaba,

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada jahonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash qadoqlash, xususan, oziq-ovqat mahsulotlarini qadoqlash masalalarida ilg'or dasturlarni logistik tizimlar orqali samarali tashkil etish mamlakat va milliy tovar ishlab chiqaruvchilar uchun afzallik va imkoniyatlari, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash imkonini beruvchi mahsulotlar orqali qadoqlash tizimining O'zbekiston iqtisodiyotida tutgan o'rni va egallagan ulushi o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, qadoqlash, meva-sabzavotchilik, ekologik toza mahsulotlar, saqlash va qayta ishlash korxonalari, oziq-ovqat xavsizligi.*

Bugungi kunda mahsulotlarni oziq-ovqat qayta ishlash va qadoqlash tarmog'i O'zbekistonda ishlab chiqarish sektorining muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Bu tarmoq ishlab chiqarish sohasida aholining tanqis bo'lgan tovar mahsulotlariga bo'lgan talablarini qayta ishlanuvchi materiallar orqali qoplash va ularni ekologik sof mahsulotlar orqali qadoqlab tabiatga keltiradigan zararni minimallashtirish va logistik tizimida qayta ishlash va qadoqlash bo'limining ulushini oshirish orqali mamlakat iqtisodiy va logistik salohiyatini yuksaltirishga imkon yaratadi.

Mamlakatimizda mahsulotlarni qayta ishlash sohasi ishlab chiqarish ulushining juda kam miqdoriga to'g'ri kelishi bu masalada dolzarb chora tadbirlar ko'rish kerak ekanligidan dalolat bermoqda, xususan, mamlakatda yiliga 20 million tonna meva-sabzavot yetishtiriladi. Lekin ularni sanoat usulida qayta ishlash darajasi atigi 15 foiz bo'lib, shundan 7-8 foizi eksport qilinmoqda. Infratuzilma yetarli emasligi tufayli yig'ishtirish va saqlash jarayonida 30 foiz mahsulotlar yo'qotilmoqda. Shuningdek, mahsulotlarning noto'g'ri qadoqalanayotganligi sanoat va boshqa turli xildagi chiqindilarning hajmini sezilarli darajada oshirmoqda, statistikaga binoan O'zbekistonda qattiq maishiy chiqindilar yillik hosil bo'lish hajmli prognozi 14-14,5 mln. tonna atrofida baholanmoqda, bu aholi o'rtacha 1,5 foizga ko'payish sur'atini hisobga olganda, ushbu ko'rsatkich 2028-yilga kelib 16-16,7 mln. tonnaga yetishi mumkin. Ushbu statistik ma'lumotlarga tayangan holda mamlakatda logistik tizimlar doirasida ishlab chiqarish va qayta ishlash sohasidagi rivojlangan davlatlar tajribasidan o'tgan usullarni joriy etib, ushbu ko'rsatkichlarga ta'sir etish muhim masala bo'lib

qolmoqda. Rivojlangan davlatlarda mahsulotlarning 80-90%i qayta ishlanadi. Qayta ishlashning asosiy muammosi bu chiqindini yig'ib ajratish va bu jarayon uchun uskunalardir.

Mamlakatimizda logistika tizimida mahsulotlarni qayta ishlash, xususan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash orqali ularning ishlab chiqarishdagi ulushini oshirish va xomashyoga bo'lgan talabning ma'lum qismini ushbu mahsulotlar kesimida to'ldirish va qadoqlash sohasida tez yemriluvchan yoki tabiiy mahsulotlarni ishlatilishini ta'minlash orqali chiqindilar sarfini kamaytirib ekologiyani asrash dolzarb masalaga aylanib bormoqda deya olamiz. Keyingi yillarda respublikamizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va qadoqlash sohalarini tubdan modernizatsiyalash va ekologik sof bo'lgan mahsulotlarni qadoqlash sohasiga izchil joriy etishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va qadoqlash tizimining kuchayishi ushbu xizmatlarni toliq qamrab oluvchi ishlab chiqarish va logistik markazlar sonini oshirishni va ma'lum ko'nikmalarga va ishonchli axborot manbalariga ega bo'lishni talab etadi.

Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 09.09.2020-yildagi PQ-4821-sonli qarori mahalliy oziq-ovqat mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish va ularni diversifikatsiya qilish, hududlarning mavjud tabiiy va iqtisodiy resurslaridan unumli foydalanish asosida oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishning strategiya va modellarini ishlab chiqish, va xususan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va infratuzilmani rivojlantirish boshqarmasi negizida boshqaruv xodimlarining cheklangan soni 12 ta shtat birligidan iborat. Oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish bosh boshqarmalarini tashkil etish to'g'risidagi, oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish va ularni chuqur qayta ishlash sohasiga xorijiy ekspertlarni jalb qilish bilan bog'liq xarajatlarning 50 foizini, lekin har bir loyiha uchun 50 mln. so'mdan ko'p bo'lmagan miqdorda qoplash to'g'risidagi qarorlarining va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilinganligi qarorlari va sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ma'lum darajada xizmat qiladi. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning o'zgarishi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ichiga ovqat, yoki oziq-ovqatning bir shaklidan boshqa shakllarga o'tishini bildiradi. Oziq-ovqat mahsulotlariga qayta ishlash oziq-ovqat mahsulotlarini maydalashdan tortib, qayta ishlashning ko'plab turlarini o'z ichiga oladi, Mahsulotlarni qayta ishlash. Qayta ishlangan materiallar bozorida eng katta sektor qog'ozli qadoqlash bo'lib, barcha qayta ishlangan qadoqlashning taxminan 65% ni tashkil qiladi. Qog'oz va karton ham dunyodagi eng ko'p qayta ishlangan (ba'zi mamlakatlardagi shishadan tashqari). Qog'oz qadoqlariga talab Xitoy va boshqa rivojlanayotgan bozorlarda sanoat ishlab chiqarishi hisobiga o'sishda davom etadi. Bundan tashqari, qayta ishlangan qog'oz qadoqlash bozorining umumiy yillik o'sish sur'ati (CAGR) 5% ni tashkil qiladi.

AQSh va Kanadada qog'oz va kartonni qayta ishlash 1990-yildan beri 81% ga o'sdi va AQShda 70% va Kanadada 80% ni tashkil etdi. Yevropa mamlakatlarida qayta ishlangan qog'oz ulushi o'rtacha 75% ni, Belgiya va Avstriya kabi ba'zi mamlakatlarda deyarli 90% ni tashkil etdi. Buyuk Britaniyada va boshqa ko'plab G'arbiy Yevropa mamlakatlarida qog'ozni qayta ishlash darajasi 80% ni tashkil qiladi. Sharqiy Yevropa va dunyoning qolgan mamlakatlari qog'ozni qayta ishlash borasida, asosan, tegishli qayta ishlash infratuzilmasi yo'qligi sababli ortda qolishga moyildir.

Qayta ishlangan qog'ozning ulushi Qo'shma Shtatlardagi qog'oz xomashyosining umumiy ta'minotining 37% ni tashkil qiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda qog'oz zaxiralariga talab tez o'sib bormoqda; Aholi jon boshiga qog'oz iste'moli Xitoy, Hindiston va boshqa Osiyo mamlakatlarida eng tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Xitoyda yuk tashish qadoqlash sektorining o'sishi va iste'molchilar talabining ortib borishi qog'ozli qadoqlarga bo'lgan talabni tez sur'atlar bilan o'sishiga olib keladi. 2008-yildan beri qog'ozli qadoqlarga bo'lgan talab 6,5 foizga o'sdi, bu dunyoning qolgan qismidagi o'sish sur'atlaridan ancha yuqori.

Qayta ishlangan qog'oz qadoqlash bozorida konteynerlar ustunlik qiladi. Qo'shma Shtatlarda qayta ishlangan qog'oz va kartonning taxminan 30% gofrirovka qilingan qadoqlash uchun ishlatiladigan konteyner kartonini tayyorlash uchun ishlatiladi. Qayta ishlangan kartonning katta qismi Xitoyga eksport qilinadi, qolgan xom ashyo esa karton kabi boshqa qog'oz qadoqlarini, shu jumladan yig'ma qutilarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. 2011-yilda Xitoy va boshqa mamlakatlarga qayta ishlangan qog'oz eksporti sezilarli hajmga yetdi.

Ushbu xususida: hech kimga sir emaski, mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati rivojlanayotgani qadoqlash sanoati rivojida muhim harakatlantiruvchi omil bo'lmoqda. Bu milliy qadoqlash konfederatsiyasi (NKPak) bosh direktori tomonidan tavsiflangan global tendentsiyalarga mos keladi. Tahlillar natijasining ko'rsatkichiga ko'ra, meva-sabzavotchilik mahsulotlari hajmlarining yildan-yilga oshib borishi saqlash va qayta ishlash tarmog'idagi bir qator muammo va kamchiliklarni bartaraf etish, sohani isloh qilishda zamonaviy innovatsion, resurs tejaydigan raqamli texnologiyalardan keng foydalangan holda tub burilishni amalga oshirishni talab etmoqda. Xususan:

- respublikada umumiy ishlab chiqarish hajmlariga nisbatan mevaning 18,9 foizi, sabzavot va poliz mahsulotlarining 5,6 foizi, uzumning 9,5 foizi sanoat korxonalarida qayta ishlanmoqda;

- yetishtirilgan meva-sabzavot mahsulotlarini hududlarda saqlash uchun sovutgichlar bilan ta'minlanganlik darajasi 3,7 foizni (sovutish omborxonalari yil davomida bor-yo'g'i 20-22% ga mahsulot bilan ta'minlangan) tashkil etmoqda;

- mavjud sovutgichlarning aksariyati eskirgan, texnologik jihatdan yangilanmagan, zamonaviy texnologiya va raqamli innovatsion ishlanmalar lozim darajada tatbiq etilmagan;

– soha uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasiga innovatsion yondashuvni taqozo etmoqda. Ilg'or tajribali zamonaviy uskunalar bilan ishlash qobiliyatiga ega, qayta ishlash, saqlash yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlashga yetarlicha e'tibor berilmayapti;

– saqlash va qayta ishlash korxonalarining zamonaviy-texnologik talablari va hajmlaridagi mahsulotlar bilan yetarli darajada ta'minlash masalalariga tizimli yondoshilmayapti;

– transport va logistika sohasi zamon talabidan ortda qolmoqda;

– so'nggi yillarda meva-sabzavotchilikni yuritish intensiv texnologiya asosida olib borilmoqda. Natijada qishloq xo'jaligida foydalaniladigan resurslar, jumladan, YoMM, kimyoviy vositalar (meva-sabzavot yetishtirish uchun 255 ming tonna fosforli, 290 ming tonna azotli o'g'it yetishmaydi) va urug'lik narxlarining ortib ketishi, qishloq aholisi daromadlarining pastligi, shuningdek, mineral o'g'itlar, kimyoviy vositalarning qo'llanilishi, og'ir texnikadan foydalanish, yer resurslari sifatining yomonlashuvi, ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda.

Shu bois, tahlillar va BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi sohasidagi tashkilotining (FAO) ma'lumotlariga ko'ra, meva-sabzavotchilik mahsulotlarini yig'ishtirish, tashish va saqlashdagi yo'qotishlar hajmi 22–45 foizgacha, isrofgarchiliklar esa 12–18 foizni tashkil etmoqda.

Yana bir muhim masala hududlarda yetishtirilayotgan mahsulotlar haqida xaridorlarga zarur bo'lgan ma'lumotlarni beruvchi axborot-maslahat markazlari va raqamli texnologiyalar faoliyati yo'lga qo'yilmaganligidadir. Bundan tashqari respublikada transport-logistika borasidagi mavjud muammolarni hozirgacha hal etilmaganligi mahsulotlarni saralash, qayta ishlash, qadoqlash va xaridorlarga yuborish muammoligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 9-sentabrdagi PQ-4821-sonli qarori.

2. Omborxona logistikasi. Po'latxo'jaeva D.M., Salixov S.A. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti – T.: «YANGI NASHR», 2022.- __ bet.

3. Евтодиева Т.Е. Логистические кластеры: сущность и виды. // Экономические науки. – 2011. – № 4 (77).

4. Salimov B.T., Yusupov M.S. O'zbekistonda meva-sabzavot mahsulotlari yetishtirish va eksport qilishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash yo'nalishlari. Ilmiy maqola. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 4, 2015 yil iyul-avgust

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 09.09.2020 yildagi PQ-4821-sonli qarori. 6. Ўзбекистон Республикасида мева – сабзавот маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлаш тизимида мавжуд муаммолар ҳамда уларнинг ечими // "Бизнес-эксперт" журналининг 2018 – йил 9 – сонда чоп этилган. С.А.Салихов.